

İlahi Bir Emanet Olarak Çevre

İbrahim Özdemir

İstanbul - Mayıs 2018

© İbrahim Özdemir, [Mayıs 2018].

Kitap: İlahi Bir Emanet Olarak Çevre

Yazar: İbrahim Özdemir

[Bu yazının ilk hali 4 Mayıs 1998 yılında New York'ta farklı dinlere mensup seçkin bir dinleyici kitlesine İngilizce olarak sunulmuştur.

Yazı Türkçe ile birlikte birçok dile tercüme edilmiştir.]

Yazar Hakkında:

İbrahim ÖZDEMİR Lisans eğitimini Ankara Üniversitesinde, Yüksek Lisans ve Doktorasını ise ODTÜ Felsefe Bölümünde tamamladı.

Akademik çalışmaları sırasında Amerika, G. Afrika, Endonezya, Avustralya, Rusya, İsveç, İsviçre, Almanya, G. Kore gibi birçok ülkede bilimsel toplantılara katıldı.

Rusya Bilimler Akademisi ile İsveç Bilimler Akademisinde çevreyle ilgili davetli konuşmacı olarak konferanslar verdi.

Gazikent (Hasan Kalyoncu) Üniversitesi kurucu Rektörü olarak görev yapan Özdemir, halen Üsküdar Üniversitesinde çalışmaktadır.

E-Mail: ib60dmr@gmail.com

1. Giriş: Çevre Nedir?

Günümüzün en önemli sorunlarından birisinin çevre sorunu olduğunu biliyoruz. Bu sorun sadece bizleri değil, tüm dünyamızı ve gelecek nesillerin sağlıklı bir çevrede yaşama imkânlarını da tehdit ediyor. Bunun doğal ve haklı bir sonucu olarak insanlık 21. yüzyıla endişeli girmektedir. Bu nedenle çevre sorunlarını anlamak ve çözümüne katkıda bulunmak hepimizin görevidir. Peki, her şeyden önce çevre deyince ne anlıyoruz?

Çevre nedir?

Bir bilim adamı bu soruya “4095 çeşit çevremiz var” cevabını verir. Böylece çevre denince, sadece doğal çevremizi anlamamanın eksik olacağını vurgulamak ister. Bir Müslüman olarak “âlemlerin Rabbi” ifadesini tam da bu anlamda anlamak istiyorum. Bütün âlemlerin, yani bütün çevrelerin ve tüm çevreleri çevreleyen ve kuşatan Rabbimiz. Kur’an bu gerçeği şöyle vurgular:

Doğu da Allah'ındır batı da. Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü (zâtı) oradadır.
Şüphesiz Allah'(ın rahmeti ve nimeti) geniştir, O her şeyi bilendir.

(2/Bakara: 115.)

Kur’an’ın çevreyle ilgili dikkatimizi çektiği ilk önemli nokta budur. “Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Hamd (övme ve övülme), *âlemlerin Rabbi* Allah'a mahsustur.” (1/Fatiha: 1-2) Bu nedenle çevreyi geniş bir perspektiften anlamak ve ele almak zorundayız. Tüm çevrelerin yaratıcısının ve sahibinin aynı zamanda bizim de yaratıcımız olduğunu unutmamalıyız.

Böylece, insanın çevresini evi, bahçesi, arabası, soluduğu hava, içtiği su, içinde yaşadığı kent ve beraber yaşadığı insanlar oluşturduğu gibi, toplumun bütün fertleri tarafından paylaşılan denizler, göller, nehirler, yollar, dağlar ve ormanlar da yine çevremizi oluşturmaktadır.

İşte çevre derken, bizim ve diğer canlıların içinde yaşadığı tüm bu doğal ortamları anladığımız gibi, çevre kirlenmesiyle de bu doğal ortamların bozulmasını ve kirlenmesini anlıyoruz. Hava kirleniyor, denizler kirleniyor, ozon tabakası inceliyor, hayvan türleri yok oluyor. Bunlara ayrıca sosyal çevrenin de kirlenmesi ilave edilmelidir: Fakirlik, açlık, evsizlik, göçmen sorunu, ırkçılık, sokaklara terk edilen çocuklar, uyuşturucu ve alkol bağımlılığı ve diğer sorunlar.

Günümüzün önde gelen birçok düşünür ve bilim adamı bu sorunların aşılmasında ve kapsamlı ve bütüncül bir çevre bilincinin geliştirilmesinde dinin önemli katkılarda bulunabileceğini ileri sürmüşlerdir. Bu nedenle burada kısaca İslâm dininin çevreye verdiği önemi ele alacağız.

2. İslâm'ın Çevreye Bakışı

Öncelikle belirtelim ki, İslâm'a göre bütün kâinat Allah tarafından yaratılmıştır. Gökleri güneş, ay ve yıldızlarla; yeryüzünü çiçekler, ağaçlar, bağlar, bahçeler ve çeşitli hayvan türleriyle süsleyen Allah'tır. Yeryüzünde suları akıtan, gökleri (diresiz) tutan, yağmurları yağdıran, gece ve gündüz arasındaki sınırı koruyan yine Allah'tır. Kâinat bütün zenginliği ve canlılığıyla Allah'ın, yani kâinatın yaratıcısının eseri ve sanatıdır. Bitkileri ve hayvanları çift olarak yaratan ve onların çoğalmasını sağlayan da yine Allah'tır. Allah daha sonra da insanoğlunu yaratmıştır.

Bizler Allah'ın yeryüzündeki emanetçileri ve halifeleriyiz. Tabiatın ve dünyanın efendileri olmadığımız gibi, dünya da dilediğimiz gibi tasarruf yapacağımız veya yapabileceğimiz bir malımız değildir. Tabiat, belirlenmiş bir düzen, ölçü ve uyumla Allah tarafından yaratılmıştır ve Allah'ın mülküdür. Bundan dolayı, tabiattaki her şey de Allah'ın varlığının bir ayeti, yani işareti ve belgesidir. Bu gerçeği Kur'an şöyle belirtmektedir:

Onlara, gerek içinde yaşadıkları âlemin her tarafında, gerekse kendi nefislerinde ayetlerimi göstereceğiz (41/Fussilet: 53).

Şüphesiz göklerin ve yerin yaratılmasında,

gece ile gündüzün birbiri peşinden gelmesinde,

insanlara fayda veren şeylerle yüklü olarak denizde yüzüp giden gemilerde, Allah'ın gökten indirip de ölü haldeki toprağı canlandırdığı suda,

yeryüzünde her çeşit canlıyı yaymasında,

rüzgârları ve yer ile gök arasında emre hazır bekleyen bulutları yönlendirmesinde düşünen bir toplum için (Allah'ın varlığını ve birliğini ispatlayan) birçok deliller vardır (2/Bakara: 164).

Bu nedenle Müslüman âlimler tabiata bir kitap gibi bakmışlar ve hatta ona “kâinat kitabı” demişlerdir. Böylece, kâinatın da tıpkı Kur’an gibi bizlere Rabbimizi ve Yaratıcımızı tanıttığını vurgulamışlardır.

Bu kitabın korunması ve muhafazası ise bizlere emanet edilmiştir. Allah’ın kitabı olan Kur’an’a saygı ve haşyetle yaklaşanlar, ona abdestsiz ele sürmeyenlerin, kâinat kitabını da aynı hürmet ve muhabbetle yaklaşmaları gerekmez mi?

Bu nedenle, Allah'ın halifesi ve emanetçisi olarak görevimiz ise bu emanete saygı göstermek, titiz bir şekilde korumaktır. Doğal kaynakları kullanırken veya tüketirken kesinlikle israf yapmamaktır.

And olsun, ilk yaratılışı bildiniz.
Düşünüp ibret almanız
gerekmez mi?

Şimdi bana, ektiğinizi haber
verin.

Onu siz mi bitiriyorsunuz, yoksa
bitiren biz miyiz?

Dileseydik onu kuru bir çöp
yapardık da şaşar kalırdınız.

"Doğrusu borç altına girdik.

Daha doğrusu, biz yoksul kaldık" (derdiniz).

Ya içtiğiniz suya ne dersiniz?

Buluttan onu siz mi indirdiniz, yoksa indiren biz miyiz?

Dileseydik onu tuzlu yapardık. Şükretmeniz gerekmez mi?

Söyleyin şimdi bana, tutuşturmakta olduğunuz ateşi,

Onun ağacını siz mi yarattınız, yoksa yaratan biz miyiz?

Biz onu bir ibret ve çölden gelip geçenlerin istifadesi için yarattık.

Öyleyse ulu Rabbinin adını tesbih et (56/ Vakia: 62/74).

İslâm ilahi mesajların sonuncusu olarak, tabiatın bu kutsal ve manevi boyutuna ısrarla dikkatimizi çekmektedir. Bunun arkasından da Allah tarafından yaratıldığımızı ve hesap vermek için tekrar ona döneceğimizi öğretir. Bunun anlamı: **Bütün yaptıklarımızdan, yani iyi yaptıklarımızdan da kötü yaptıklarımızdan da sorumlu olduğumuzdur.** Halife olan insan, Ahiret günü emanete karşı nasıl davrandığı ve muamele ettiğinden hesaba çekilecektir.

Her şeyin mülkü kendi elinde olan Allah'ın şanı ne kadar yücedir! Siz de O'na döneceksiniz (36/Yasin: 83).

Yusuf Ali'ye göre bu ayette zikredilen mesaj Kur'an'ın özünü yansıtmaktadır. Zira ahiretten bahsetmektedir: Her şey Allah tarafından yaratılmış, O'nun tarafından beslenmekte, muhafaza edilmektedir. Sonuçta da her şey yine O'na dönecektir. Bu ayetin

insan için taşıdığı anlam ise gayet açıktır: İnsan ahirette Rabbine dönecek ve yaptığı her şeyin hesabını Allah'a, sadece Allah'a verecektir (Yusuf Ali, 1188, ff. 4029).

İslâm'ın öz ve temelini ifade eden temel kavram Tevhid, yani Allah'ın birliği, kavramıdır. Allah'ın birliği insanlığın ve tabiatın birliğinde de kendini göstermektedir. Bu nedenle Allah'ın yeryüzündeki halife ve emanetçileri mahlûkatın birliğini, dünyanın bütünlüğünü, flora ve faunayı, yaban hayatını ve doğal çevreyi korumada birinci dereceden sorumludurlar.

Böylece birlik, emanet ve sorumluluğun İslâm'ın üç temel kavramı olduğu görülmektedir. Bu ilkeler aynı zamanda İslâm çevre ahlâkının da temel direkleridir. Bu kavramlar Kur'an tarafından öğretilen temel değerleri de meydana getirmektedir.

Kur'an'ı- Kerim'de yeryüzü ile ilgili ayetler okunduğu zaman yeryüzünün, aslında, insanlar için bir huzur ve dinleme yeri olduğuna dair kuvvetli işaretler buluruz. Böylece Kur'an dikkatlerimizi tabiata ve orada cereyan eden olaylara çeker:

Yedi gök, dünya ve bunlarda bulunan her şey Allah'ı tesbih eder. O'nu övgü ile tesbih etmeyen hiç bir şey yoktur, Ne var ki siz, onların tesbihini anlayamazsınız, O, çok halîm (merhametli) ve bağışlayıcıdır (17/İsra: 44).

Görmedin mi ki, göklerde olanlar ve yerde olanlar; güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanların birçoğu Allah'a secde ediyor (17/İsra: 44).

Size tohumlar, bitkiler, (ağaçları) sarmaş dolaş olmuş bağlar bahçeler yetiştirmek için üst üste yığılıp sıkışan bulutlardan şarıl şarıl akan sular indirdik (78/Nebe: 14-16).

Şöyle ki: Yağmurlar yağdırdık. Sonra toprağı göz göz yarıdık da oradan ekinler, üzüm bağları, sebzeler, zeytin ve hurma ağaçları, iri ve sık ağaçlı bahçeler, meyveler ve çayırlar bitirdik. (Bütün bunlar) sizi ve hayvanlarınızı yararlandırmak içindir (80/Abese: 25-32).

O Rab ki, yeri sizin için bir döşek, göğü de (kubbemsi) bir tavan yaptı. Gökten su indirerek onunla, size besin olsun diye (yerden) çeşitli ürünler çıkardı. Artık bunu bile bile Allah'a şirk koşmayın (2/Bakara: 21-22).

Yoksa yeryüzünü oturmaya elverişli kılan, aralarından ırmaklar çıkaran, orada sabit dağlar yaratan ve iki deniz arasına bir perde koyan kimdir? Allah ile beraber başka bir tanrı mı var? Hayır, onların çoğu bilmiyorlar (27/Neml: 61).

Yeryüzü, karşılıklı ilişki kavramı için de önemlidir. İnsanlar yeryüzünün iki unsurundan yaratılmıştır: Toprak ve Su. Böylece insanın tabiata ve yeryüzüne yabancılaşması kendi özüne de yabancılaşmasıdır. O, yeryüzünün efendisi ve hâkimi değil, mütevazı bir üyesidir. Sahip olduğu özellik ve üstünlükler ise, onun sorumsuzca bu güzellikleri ve kaynakları tahrip etmesini ve tüketmesini değil, büyük bir sorumlulukla hareket etmesini gerektirmektedir.

Allah sizi yerden bir bitki olarak bitirmiştir. Sonra yine oraya geri çevirecek ve tekrar çıkaracaktır. Allah size yeri bir sergi yaptı ki, onda (açılan) geniş geniş yollarda gidesiniz (71/Nuh: 17-20).

Yeryüzü (arz) kelimesi bu kısa ayette iki defa zikredilir ve Kur'an'da bu kelime, öneminin basit bir ölçüsü olarak, toplam 485 defa geçer. Dahası yeryüzü insanlığın hizmetine sunulmuş olarak tarif edilir:

O, size yeri boyun eğer yaptı. Haydi, onun omuzlarında yürüyün ve Allah'ın rızından yiyin (67/Mülk: 15).

Düzgün kiraz ağacı,

Meyveleri salkım salkım dizili muz ağaçları,

Uzamış gölgeler,

Çağlayarak akan sular,

Tükenmeyen ve yasaklanmayan, sayısız meyveler içindedirler (56/Vakia: 28-33).

Kur'an'ın bu ve benzeri ayetleri tüm Müslümanlar için ilham kaynağı olmuş ve tabiata bu ayetler çerçevesinde bakmışlardır. Kâinata ve tabiat bu Kur'anî bakış açısıyla bakmışlardır.

Bunun en güzel örneklerini Müslüman düşünürlerin ve özellikle de büyük mutasavvıfların eserlerinde görmek mümkündür. Burada sadece iki örnek vermekle yetineceğiz. Birinci örneğimiz 13. Yüzyıl düşünürlerimizden Mevlana'dır. Bu konuda şunları söylemektedir:

“Bu cansız olan bulut vaktinde yağmur yağdırmanın gerekli olduğunu ne bilir? Bu bitkiyi kabul edip, bir yerine on veren toprağı da görüyorsun. Bunları bir kimse yapıyor. İşte sen asıl O'nu gör”

“Toprak bile Allah'ın kendisine verdiği her şeyden, cansız olmasına rağmen, haberdardır. Eğer öyle olmasaydı suyu nasıl kabul ederdi ve her şeye nasıl süt-annelik eder ve onu beslerdi.”

“Dünya her nefeste yeniden yaratılmada, yenilenmektedir. Fakat biz dünyayı öylece durur gördüğümüzden, bu yenilenmeden haberdar değiliz” (Mevlana, 1989, 61).

Diğer örneğimiz ise Bediüzzaman Said Nursi'den. Aynı ayetler onun kalbinden ise şöyle yansımaktadır:

Bir bahçeye benzeyen arzını, sanatının sergisi, yaratıklarının toplanma yeri, kudretinin aynası, hikmetinin medarı, rahmetinin çiçekdanlığı, Cennetinin tarlası, mahlûkatının geçiş yeri, mevcudatının mecrası, masnuatının ölçeği yapan Allah, bütün noksan sıfatlardan beridir.

Süslü canlılar, nakışlı kuşlar, meyveli ağaçlar, çiçekli bitkiler ilminin mu'cizeleri, sanatının harikaları, cömertliğinin hediyeleri, lütfunun müjdecileridir.

Meyvelerin zinetinden, çiçeklerin tebessümü, seher meltemlerinde kuşların ötüşmesi, çiçeklerin yaprakları üzerine yağmurların ahenkle düşmesi, annelerin küçük yavrulara karşı şefkat beslemeleri bir Vedud'un, cin ve insanlara ruhani ve canlılara, meleklerle ve cinlere kendisini tanıttırması, bir Rahman'ın merhametini sergilemesi, bir Mennan'ın şefkatini göstermesidir (Hatip, 1993, 170-171).

Ayrıca yeryüzü, İslâm tarafından bir temizlenme ve Allah'a ibadet yeri olarak kabul edilmiştir. Hz. Peygamber (SAV) şöyle buyurmuştur: “Yeryüzü bana (ve Müslümanlara) bir ibadet yeri (mescit) ve temizleyici kılınmıştır.”

Bu, su bulunmadığında, toprağın, ibadetten önce bir kimsenin temizlenmesi (teyemmüm) için kullanabileceği anlamına gelir (Buhârî, I, 86).

Hiz. Peygamberin bir hadis-i şerifi şunu vurgular: “Allah güzeldir ve güzel olan her şeyi sever. Cömerttir, cömertliği sever; temizdir, temizliği sever”.

Böyle olunca, İslâm'ın “yeryüzünü korumak için bütün insanlar birbirini uyarmalı”, şeklindeki çevreyle ilgili tavrı şaşırtıcı değildir. Yeryüzü tahrip edilirken müminler geriye çekilmemeli; özellikle de maddi ve manevi temizliğe çok önem vermelidirler.

3. Temizliğin Önemi

İslâm, temiz olmayı ve temizliği imanın şartlarından sayar. Böylece iman etmeyle temiz olma arasında doğrudan bir ilişki kurar. Bundan dolayı temizlik bütün tarih boyunca Müslümanların en çarpıcı özelliği olmuştur. Konuyla ilgili olarak Hz. Peygamber'in bir hadis-i şerifi şöyledir: “Temizlik imanın yarısıdır” (Müslim, Taharet:1). Hz. Peygamber'in Allah'tan aldığı ilk ayetlerden bir kısmı da şöyledir:

Ey bürünüp sarınan (Resülüm)! Kalk ve insanları uyar. Sadece Rabbini büyük tanı.
Elbiselerini tertemiz tut. Kötü şeyleri terk et (74/Müdesir: 1-5).

Dikkat edilirse elbisenin temiz tutulmasının istenmesiyle maddi temizliğin önemi vurgulanırken, kötü şeyleri terk etmesinin istenmesiyle de manevi temizliğin altı çizilmektedir. Böylece İslâm'a göre maddi ve manevi temizlik bir bütündür ve birbirinden ayrılamaz. Müslümanlar hem çevrelerinin, evlerinin, kullandıkları yolların, park ve bahçelerin temizliğine dikkat ederken, her tür manevi ve ahlâki temizliğe de dikkat etmelidirler.

Bu anlayışın İslâm kültüründeki en açık ve kalıcı örneğini Hz. Peygamberin hadislerini bir araya getiren ve İslâm kültürünün en güvenilir kaynaklarının başında gelen *Kütub-u Sitte*'de görmek mümkündür. Bu kitaplara baktığımız zaman ‘temizlik’ ile ilgili bölümlerin bu kitapların ilk bölümlerini meydana getirdiği görülür. Bu, bir dinin ve medeniyetin temizliğe verdiği önemin en açık delillerinden birisidir. Kur'an şöyle buyurur:

Ey insanlar! Namaz kılmayı dilediğinizde yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi yıkayınız. Başlarınızı mesh edip, topuklara kadar ayaklarınızı yıkayınız. Cünüp iseniz iyice yıkayıp temizleniniz... (5/Maide: 6).

Görüldüğü gibi İslâm'ın temeli, dinin direği ve Müminin mi'racı olan namazın temel şartı temizlikle başlamaktadır. Bu nedenle Kur'an, günde en az beş defa el, yüz, ağız, burun, kulak, boyun, baş ve ayak gibi pislik ve mikroplarla her an temasta bulunan yerleri yıkamamızı ve temiz tutmamızı emretmektedir. Üstelik namaz kılınacak mekânın ve giyilen elbisenin de temiz olması gerekmektedir.

İslâm'daki temizlik anlayışının bir diğer boyutu da Allah'ın Güzel İsimlerinden (Esmâü'l- Hüsnâ) birisi olan Kuddus (Hiç eksikliği olmayan, pak ve temiz) isminde ortaya çıkar. Bediüzzaman Said Nursi, Kuddus isminin yorumunda kâinattaki temizliğe dikkat çekmekte ve yeryüzünün, bulutların, yağmurun, sineklerin, kargaların, kurtların, solucanların, karıncaların, böceklerin, insan vücudundaki al ve akyuvarların hepsinin Kuddus isminin cilvesine mazhar olarak hareket ettiklerini ve temizlik görevlerini yerine getirdiklerini anlatmaktadır.

Hz. Peygamberin de bütün hayatında temizliğin her türlüsüne çok dikkat ettiği görülmektedir. Örneğin, camiye ve misafirlığe giderken, toplum huzuruna çıkarken temiz ve güzel elbise giyinmeye; güzel koku sürünmeye; soğan, sarımsak gibi başkasını rahatsız edebilecek şeyleri yememeye son derece dikkat ederdi (6/En'am: 99 ve 141).

Görüldüğü gibi, Müslüman maddi ve manevi yönlerden daima temiz olmak zorundadır. Maddi temizliğe, yani beden, ev ve çevre temizliğine dikkat eden bir Müslüman'ın, ruhi, kalbi ve manevi temizliği ihmal etmesi mümkün değildir ve olmamalıdır. Bildiğimiz gibi, her tür hastalıktan korunmanın ilk şartı da temiz olmak ve temiz ortamlarda yaşamaktır. Koruyucu tıbbın bize söylediği de bundan farklı değildir. Ayrıca Kur'an'ın şu uyarısını hiçbir zaman unutmamalıyız: "Allah şüphesiz daima tevbe edenleri sever, temizlenenleri de sever" (2/Bakara: 222).

4. Sosyal Çevrenin Temizliği

Çevre sağlığı denince hatıra gelen en önemli konulardan biri de müşterek çevre temizliğidir. Müşterek çevremiz bilindiği gibi yollar, ibadethaneler, okullar, parklar, çocuk bahçeleri, stadyumlar, mesire-piknik yerleri, helâlar, sahiller ve bütün kurumlardır.

Sosyal çevre temizliğinde yapılacak olan şey her zaman kendimizi değil, başkalarını da düşünmektir. Unutmayalım ki, Hz. Peygamber insanların gelip geçtiği yolları, gölgelendikleri yerleri, ağaç gölgesini, duvar diplerini, halkın dinlenmek ve istirahat etmek için oturduğu bütün yerleri kirletmeyi yasaklamıştır. İnsanlara eziyet verecek, gelip geçerken rahatsız edecek bir dalın, bir dikenin o yerden kaldırılmasını imanın bir şubesi olarak kabul etmiş, mü'mine eziyet edenleri Allah'ın sevmeyeceğini buyurmuşlardır.

Müslüman her yerde, her durumda, her halde başkalarını rahatsız edici şeylerden şiddetle kaçınmalıdır. Yaşadığımız şehir, kasaba ve köylerin kırlarını, sularını, havasını ve manzarasını kirletmek, çöp ve pislik atmak hem günah hem de çok ayıptır. Hem kendini hem de başkasını düşünmemektir. Hâlbuki duyarlı insanlar kirlettiği yerlerden, başkalarının huzursuz olacağını, doğanın güzelliğinin bozulacağını düşünür. Yenilen çekirdek, fındık, fıstık kabuklarını, şişe, konserve kutularını, kâğıt, paket artığı gibi kirleticileri caddelere sokaklara piknik yerlerine atmamayı, insanları ve hatta hayvanları rahatsız edici davranışlarda bulunmamayı, mü'min olma ve olgunluğa ermenin bir şartı olarak kabul eder.

5. Ağaçların, Ormanların ve Yeşil Alanların Korunması

5.1. Kur'an'da Ağaç

Çevre korumanın ve çevreciliğin en önemli konularından birisi de hiç şüphesiz ağaçların, ormanların, yeşil alanların ve bu gibi yerlerde yaşayan her türlü canlı türünün korunmasıdır. Bu açılardan da İslâm dininin önemli prensipler getirdiğini görmekteyiz. Bu alanların korunması ile ilgili olarak hem ahlâki, hem de hukuki prensipler dikkatimizi çekmektedir.

Kur'an'a baktığımızda ağaç kelimesinin çeşitli şekillerde geçtiği görülmektedir. Bir bütün olarak ele alındığında, Kur'an'da doğrudan "ağaç dikiş" diye bir emir yoktur. Bununla beraber, ağaç, bağ ve bahçelerden o kadar çok ve akıcı bir üslupla bahseder ki, her dikkatli

Kur'an okuyucusunda bir ağaç, bağ ve bahçe bilincinin oluşmaması mümkün değildir. Zira, Allah bu alemleri yaratırken, onu ağaçlar, bağ ve bahçeler ile süslemiş ve insanın istifadesine sunmuştur. Ağaç kelimesi Kur'an'da 26 defa geçerken, bağ ve bahçe anlamındaki *cennet* kelimesi ise yaklaşık 146 defa geçmektedir.

O, gökten su indirendir. İşte biz her çeşit bitkiyi onunla bitirdik. O bitkiden de kendisinde üst üste binmiş taneler bitireceğimiz bir yeşillik; hurmanın tomurcuğundan sarkan salkımlar; üzüm bağları; bir kısmı birbirine benzeyen, bir kısmı da benzemeyen zeytin ve nar bahçeleri meydana getirdik. Meyve verirken ve olgunlaştığı zaman her birinin meyvesine bakın! Kuşkusuz bütün bunlarda inanan bir toplum için ibretler vardır.

Çardaklı ve çardaksız (üzüm) bahçeleri, ürünleri çeşit çeşit hurmaları, ekinleri, birbirine benzer ve benzemez biçimde zeytin ve narları yaratan O'dur. Her biri meyve verdiği zaman meyvesinden yiyin. Devşirilip toplandığı gün de hakkını (zekât ve sadakasını) verin, fakat israf etmeyin; çünkü Allah israf edenleri sevmez (80/Abese: 25-32).

(Allah) su sayesinde sizin için ekinler, zeytinler, hurmalar, üzümler ve diğer meyvelerin hepsinden bitirir. İşte bunlarda düşünen bir toplum için büyük bir ibret vardır (16/Nahl: 11).

Görüldüğü gibi bu ayetler su, ağaç, toprak, bağ ve bahçelerden, bulutlardan bahsederek; tabiatı oluşturan bütün unsurlar arasındaki ilahi dengeyi vurgulamakta, tüm bunlardan ibret almamız istenmektedir. Başka bir ifadeyle, kişisel ve günlük hayatımızda

başımızı kaldırıp etrafımızdaki âleme farklı bir şekilde bakmamız istenmektedir. Zira bütün mahlûkat sahip oldukları düzen, nizam, ekolojik dengelerle Yaraticısını göstermektedir.

Kur'an tabiattaki dengeye de dikkat çekmekte ve arkasından da toplumsal hayatta da dengeye, hak ve hukuka dikkat etmemiz gerektiği sonucunu çıkarmaktadır. Yani hak, hukuk ve denge uymamız gereken evrensel kurallardır:

Güneş ve ay bir hesaba göre (hareket etmekte) dir.

Bitkiler ve ağaçlar secde ederler.

Göğü Allah yükseltti ve mîzanı (dengeyi) O koydu.

Sakin dengeyi bozmayın.

Ölçüyü adaletle tutun ve eksik tartmayın (55/Rahman: 5-9).

İslâm Dünya Görüşünün, Allah'ın yarattığı ve kendi varlığının ayetleri olarak bildirdiği ekolojik dengeleri, tabiattaki nizam, intizam ve düzeni yok eden, bozan tahrip eden bir halifelik anlayışını onaylamayacağı açıktır. Birinci Halife olan Hz. Ebu Bekir'in Mute savaşına yolladığı askerlerine verdiği talimat konumuz açısından ve daha birçok açıdan dikkat çekicidir:

“Davanıza ihanet etmeyin. Savaşta bile insaftan ayrılmayın. Çocukları, yaşlıları, kadınları öldürmeyin, zulmetmeyin. Hurma ve diğer meyve ağaçlarını, koyun, keçi ve diğer hayvanları yemenin dışında bir amaçla kesmeyin, telef etmeyin. Kiliselerde ibadete çekilenlere rastlarsanız onları ibadetleri ile başbaşa bırakın. Size yiyecek, içecek ikram edilirse “Bismillah” demeden yemeyin, içmeyin” (İbnü'l-Esir, 1987).

İnsan Allah'ın yeryüzündeki halifesidir. Halife demek, vekil demektir. Bunun anlamı ise, insanın Allah'ın yeryüzünden sorumlu tuttuğu, yeryüzünün sorumluluk ve korunmasını ona bıraktığı tek varlıktır. Bu vekil, bu âlemi belli bir düzen, denge ve ahenkle yaratan Zat'ın emanetine ihanet edemez. Bu düzeni ve ahengi bozduğu ve tahrip ettiği anda artık o kötü bir vekil olarak anılacaktır.

5.2. Hadis-i Şeriflerde Ağaç ve Yeşil Alanlar

Hz. Peygamber'in gerek uygulamalarında ve gerekse çeşitli hadis-i şeriflerinde ağaç dikmeye, mevcut ağaçları korumaya, ormanlar teşkil etmeye ve yine mevcut ormanları

korumaya çok önem verdiği görülmektedir. Peygamberimizin hanımlarından Hz. Aişe Hz. Peygamber'in ahlâkını Kur'an ahlâkı olarak tanımlamıştır (Müslim: Müsafirin 139, I. 513).

Bu nedenle, O'nun çevre korumayla ilgili uygulamaları ve davranışları bu açıdan değerlendirilmelidir. Bu uygulamalar bizim için uyulması gereken bir sünneti oluşturan ilham kaynaklarıdır. Başka bir ifadeyle, İslâm çevre ahlâkının ilk örneği ve uygulayıcısının Hz. Peygamber olduğu görülmektedir. Onun konuyla ilgili uygulama ve emirlerini öğrenince, sorumluluğumuzun önemi kendiliğinden ortaya çıkar.

Hz. Peygamber'in ağaç dikme ve ağaçları korumayla ilgili hadislerinden bir kısmını zikredecek olursak:

Elinizde bir ağaç fidanı varsa, kıyamet kopmaya başlasa bile, eğer onu dikecek kadar vaktiniz varsa, mutlaka dikin (el-Münavi: Feyzu'l-Kadir: 3/30)

Kim ağaç dikiminde bulunursa, onun için ağaçtan hasil olan ürün miktarınca Allah sevap yazar (Ahmed b. Hanbel, Müsned: 5/415).

Her kim boş, kuru ve çorak bir yeri ihya edecek olursa, bu amelinden dolayı Allah tarafından mükâfatlandırılır. İnsan ve hayvan ondan faydalandıkça orayı ihya edene sadaka yazılır (el-Münav, 6/39).

Bir kimse bir ağaç dikse, o ağaç meyve verdikçe sevabı ona yazılır (a.g.e, 5/480).

Müslümanlardan bir kimse bir ağaç dikerse, o ağaçtan yenen mahsul mutlaka onun için sadaka olur. Yine o ağaçtan çalınan meyve de o Müslüman için sadaka olur. Kuşların yediği de sadakadır. Herkesin ondan yiyip eksilttiği mahsul da onu diken Müslümanlara ait bir sadakadır (Buhari, Tecrid-i Sarih:VII. 122).

Kişi kabirde bile olsa yedi şeyden meydana gelen sevap devamlı olarak kendisine ulaşır: Öğretilen ilim, halkın yararlanması için akıtılan su, açılan kuyu, dikilmiş ağaç, yapılan mescid, okunmak üzere bağışlanan Kur'an ve ölümünden sonra kendisine dua edecek evlat (Münavi, 4/87).

Hz. Peygamber Medine'ye göç edince burada bir ağaçlandırma ve orman tesis etme faaliyetine girişmiştir. Her tür canlının yaşadığı yeşil alanları ve ormanları koruma altına almıştır. Buna himâ (koruluk) denilmektedir. Örneğin Medine'nin etrafındaki yaklaşık 20 km genişliğindeki bir alanı himâ (koruluk) olarak ilan ederek koruma altına almıştır. Bunun gibi başka benzer bölgeleri de himâ olarak ilan ettiğini bilmekteyiz. Bütün bunlar İslâm'ın bir din olarak tabiatın ve tabiattaki tüm canlıların korunmasına ne kadar önem verdiğini göstermektedir.

13. Yüzyıl Müslüman hukukçularında İzz b. Abdisselam, Kur'an ve Sünnet'ten aldığı bakış açısıyla hayvanların insanlar üzerindeki haklarını tesbit etmiştir. İslâm Hukukuyla ilgili bir kitabının bir alt başlığı aynen şöyledir: *"Hukuku'l-Behaim ve'l- hayvan alel insan"* (Hayvanların İnsanlar Üzerindeki Hakları). Buna göre, insanlara yüklenen sorumluluklar şunlardır:

Faydalanılamayacak kadar hasta ve yaşlı olunca da, onun bakımını ve yiyeceğini en güzel şekilde temin etmek;

Çekemeyeceği hiç bir yükü yüklememek;

Gerek kendi cinsinden, gerekse başka cinsten, kendisine eziyet edecek hiç bir hayvanla aynı yerde bulundurmamak;

Keserken onu incitmek. Canı tamamen çıkmadan, derisini yüzmek. Kemiklerini kırmamak;

Yavrusunu gözünün önünde kesmemek;

Ağıl ve ahırlarını mümkün olduğunca temiz tutmak;

Çiftleşme döneminde, dişisini ve erkeğini yan yana getirmek;

Boş yere ve eğlence amacıyla av yapmamak;

Av esnasında avın kemiğini kırmamak yahut etini haram kılacak herhangi bir davranışta bulunmamak (Abdisselam, 1980).

Müslümanların tarih boyunca Kur'an'ın bu buyrukları ve Hz. Peygamber'in örnek davranışları doğrultusunda ağaç dikmeye ve mevcut ağaçları korumaya önem verdikleri görülmektedir.

Yeşil İslâm Medeniyetinin rengi olduğu gibi, Hz. Peygamber'in türbesinin kubbesi de yeşil renktedir. Bunlar tesadüf olmayıp, İslâm'ın yeşile, tabiata ve ağaca verdiği önemin bu medeniyetteki yansımaları olarak anlaşılmalıdır.

6. Hayvanların Korunması

Çevreyle ilgili önemli bir konu ise beraber yaşadığımız hayvanlara karşı iyi davranmak ve onları korumaktır. Daha doğrusu şefkat ve merhametimizi onlara da teşmil etmektir. Hâlbuki günümüzde birçok hayvanın nesli tükenmektedir. Kimisi de sokaklarda başıboş bir şekilde aç ve perişan bir halde dolaşmaktadır. Tüm bunları göz önüne alınca, bizlerin hayvanlara çok iyi davrandığımız ve onlara karşı görevlerimi yerine getirdiğimiz söylenemez.

Bunun en önemli nedenlerinden birisinin İslâmi değerlere olan duyarsızlığımız olduğunu düşünüyorum.

Zira İslâmiyet sadece insan-insan, insan-toplum ve devlet ilişkilerini değil, aynı zamanda insan-tabiat ve insan-çevre ilişkilerini de düzenlemiştir. Bunun tabii bir sonucu olarak da insan, tabiata ve hayvanlara

karşı olan tavır ve fiillerinden de Allah'a karşı sorumlu tutulmuştur. Bunu Peygamber Efendimizin şu hadislerinde görmek mümkündür:

Kim haklı bir sebebe dayanmadan bir serçeyi, hatta ondan küçük bir canlıyı öldürürse o canlı kıyamet günü davasını Allah'a götürür: "Ey Rabbim, falan kimse beni, bir fayda olmaksızın öldürdü" der (Nesai, Sayd, 34).

Böylece tabiattaki canlıların-küçük olsun, büyük olsun- amaçsız ve rast gele öldürülmelerinin yasaklandığı, böyle bir şey yapanların ahirette Allah'a hesap verecekleri vurgulanmıştır.

6.1. Kur'an'da Hayvanlar

Kur'an'a şöyle bir baktığımızda, eko sistemin önemli üyeleri olan hayvanlara verilen önem hemen fark edilir. Kur'an'ın bazı surelerinin çeşitli hayvan adlarını taşıdığı görülmektedir: Bakara (İnek), Nahl (Arı), Ankebut (Örümcek), Neml (Karınca). Ayrıca, Kur'an'ın çeşitli yerlerinde, çeşitli hayvanlardan bahsedilmektedir. Örneğin Köpek 17, Maymun 16, Domuz 15, Yılan 14, Koyun 13, Deve 12, Öküz ve İnek 11, At 10, Katır 9, Eşek 8, Kurt 7, Arı (6) Karınca 5, Örümcek 4, Sivrisinek, 3 ve Sinek ise 2 defa Kur'an'da isim olarak zikredildiği görülmektedir.

Kur'an'ın hayvanlarla ilgili dikkat çekici bir ifadesi de, hayvanların da bizler gibi "ümme" olduklarının ifade edilmesidir. İslâmi gelenek ve kaynaklarda özel ve önemli bir kavram olan "ümme"nin hayvanlar için de kullanılması gerçekten dikkat çekicidir:

Yeryüzünde yürüyen hiçbir hayvan ve iki kanadıyla uçan hiçbir kuş yoktur ki, onlar da sizin gibi birer ümme olmasınlar. Biz Kitabta hiçbir şeyi eksik bırakmamışıdır. Sonra onlar Rablerinin huzuruna toplanacaktır (6/En'am: 38).

Kur'an, ayrıca hayvanları yaratıcının sanatındaki mahareti ve üstünlüğü dile getiren bir başka sanat eseri olarak da takdim eder:

Kuşkusuz sizin için hayvanlarda da büyük bir ibret vardır. Zira size, onların karınlarındaki fişki ile kan arasından(gelen), içenlerin boğazından kolayca geçen halis bir süt içiriyoruz (16/Nahl: 66).

(İnsanlar) devenin nasıl yaratıldığına, bakmazlar mı?

Göge bakmıyorlar mı nasıl yükseltilmiş?

Dağların nasıl dikildiğine, bakmazlar mı?

Yeryüzünün nasıl yayıldığına bir bakmazlar mı? (88/Ğaşiye: 17-20).

Görüldüğü gibi, bu ayetler insanları günlük hayatlarında gördükleri ve taşıdıkları anlam, gösterdikleri yüksek sanat ve Allah'ın insanlara lütfunun somut örnekleri olan dört şey üzerinde düşünmeye davet etmektedir: Deve, gökler, dağlar ve bütün güzelliğiyle yeryüzü.

6.2. Hadis-i Şeriflerde Hayvanlar

Kur'an'ın konuya verdiği öneme paralel olarak, Hz. Peygamber'in de hayvanların korunması, onlara merhamet ve şefkat gösterilmesi konusuna çok önem verdiği görülmektedir. Onun hayvanlara şefkat gösterilmesi, korunması, eziyet edilmemesi, aşağılanmaması konularında gösterdiği titizlik gerçekten de dikkat çekicidir. Günümüzde, Allah'ın en mükerrem yarattığı insana her türlü işkence ve zulümler hâlâ uygulanırken, Hz. Peygamber'in (SAV) hayvanlara bile işkence ve zulüm yapılmasını yasakladığı görülmektedir.

Bu çerçevede, Hz. Peygamber (SAV) Müslümanlara sadece insanlara değil, bütün canlılara karşı merhametli olmalarını öğretmiştir:

Merhametli olanlara Rahman (yani merhamet sahihi olan Allah) merhamet eder.
Yerde olanlara merhametli olun ki, gökte olanlar da (melekler) size rahmet etsi
(Tirmizi, Birr 16).

Yine yukarıda ifade edildiği gibi, “Haksız olarak bir serçeyi öldüren, Cenab-ı Hakk kıyamet gününde hesap soracaktır (Ebu Dâvud, 2/11). Ayrıca Hz. Peygamber (SAV)in, kuşların yuvalarının bozulmamasını, yumurta ve yavrularının alınmamasını da emretmiştir (Buhâri: El-Edebü'l-Müfred, 139) .

Bir yuvadan aldığı yavruları torbasına doldurup şehre getiren birine Peygamber Efendimiz onları derhal analarının yanına, aldığı yuvaya iade etmesi uyarısında bulunmuştur. Böylece bu sevimli yavrularının anne yuvalarında ve tabii ortamda özgürce büyümeleri temin edilmiştir.

İslâm medeniyetinin özünü ve hayvanlara bakış açısını çok iyi yansıtan bir diğer örneği ise Peygamber Efendimizin yakın arkadaşlarından Abdullah b. Mes'ud'dan öğreniyoruz

Allah'ın Resülüyle bir seferde idik. Yanında iki yavrusu bulunan serçe biçiminde bir kuşa rastladık. Yavruları yakalayiverdik. Bunun üzerine anneleri, feryat ederek kanatlarını çırpmaya başladı.

Resulullah dönüp de yaptığımızı görünce: 'Bunu yavrusundan kim ayırdı? Yavrularını ona iade edin' dedi. Biz de onları serbest bıraktık (Ebu Davud, III., 125-6).

Görüldüğü gibi, Hz. Peygamber, hayvanların ve kuşların korunmasını, onlara eziyet edilmemesini, temizlik ve bakımlarının yapılmasını, yaratılışlarına uygun işlerde kullanılmasını, fazla yük yüklenmemesini, av yaşağı koyarak rast gele eğlence için avlanılmamalarını emretmiştir. Bir gün etrafında oturanlar şu hikâyeyi anlatmıştı:

Yolda gitmekte olan birinin susuzluğu arttı. Hemen bir kuyuya inip suyundan içti. Çıkınca, susuzluktan dilini çıkarıp soluyan ve rutubetli toprak yalayan bir köpekle karşılaştı. Adam kendi kendine, 'bu hayvan da benim gibi susamış' deyip kuyuya indi. Mestine su doldurdu. Mestini ağzıyla tutup çıktı, köpeği suladı. Bundan dolayı Allah bu kulunu övdü ve günahlarını bağışladı."

Bunun üzerine arkadaşları:

Hayvanları sulamakta bize de sevap var mıdır?' diye sorduklarında Rasulullah şöyle cevap verdi: "Yaşamakta olan her canlıyı sulamakta sevap vardır." (age, c.VII, 223).

Hayvanlara kötü davranmayı yasaklayan Peygamber Efendimiz, "Bir kadın, bağlayıp yemek vermediği ve yer haşerelerinden yemesi için serbest bırakmadığı kedi yüzünden cehenneme girdi" diyerek bu konuda bizleri uyarmıştır (Buhari, Tecrid, VII, 223).

Peygamber Efendimiz, çalıştırılan hayvanlara, insanlar gibi dinlenme hakkı vermiş ve yolculuk sırasında yapılan dinlenmelerde öncelikle hayvanların ihtiyaç ve istirahatlerinin sağlanması vurgulanmıştır. Sahabeden Enes b. Malik bize şu hikâyeyi anlatmaktadır:

"Biz bir konaklama yerine geldiğimizde hayvanların yüklerini çözüp(onları istirahatete terk etmeden) namaza başlamazdık" (Ebu Davud, Cihad, 48).

Konumuzla ilgili ilginç bir örneği meşhur müsteşrik Reynold A. Nicholson'ın *İslâm Sufileri* kitabında buluyoruz. Müslüman evliya menkıbelerinin hayvanlara, kuşlara, hatta

böceklere karşı gösterilen merhamet hikâyeleriyle dolu olduğunu belirten yazar bir tanesini şöyle anlatmaktadır:

Bayazid-i Bistami [dokuzuncu yüzyıl Mutasavvıfı] Hemedan'dan bir miktar safran tohumu satın almış, arta kalan birazını abasının cebine koymuş. Bistam'a varıp cebindeki safran tohumlarını hatırlayınca, onları çıkarmış ve arasında karıncalar görmüş. "Bu zavallı yaratıkları yuvalarından etmişim" diye, yeniden yola koyulup, birkaç yüz mil uzaklıktaki Hemedan'a dönmüş (Nicholson, 1978, 93).

Görüldüğü gibi, İslâm dini hiçbir canlıya eziyet ve işkence edilmesine izin vermez. İnsan olsun, hayvan olsun her canlının kendine göre hakları vardır. Bu haklara saldıranlar ve uymayanlar devlet tarafından, bu mümkün olmasa ahirette Allah tarafından cezalandırılırlar. Bu gerçeği şu sözleriyle ifade etmiştir: " Şu bir gerçektir ki, öteki hayatta hak sahiplerine bütün haklarını ödeyeceksiniz. Hatta boynuzsuz koyun kendisine vuran boynuzlu koyundan kısas yoluyla hakkını alacaktır" (Muslim: Birr, 60).

Hz. Peygamber'in bu tavır ve tavsiyelerinin tarih boyunca Müslümanlar üzerinde çok etkili olduğu görülmektedir. Hz. Peygamber'den aldıkları bu bakış açısıyla hareket eden Müslümanlar herkese karşı merhamet ve hoşgörüyü bakmışlardır. Düşmanlarına bile işkence etmemişlerdir. Başka din ve inanç sahipleri Müslümanlar arasında huzur içinde yaşamışlardır. Bu merhamet, sevgi ve hoşgörü medeniyetinden hayvanlar da nasibini almıştır. Ayrıca hayvanlara iyi davranmanın insanı cennete, kötü davranmanın ise, cehenneme girmesine sebep olabileceğini de yine bizzat Hz. Peygamber (SAV)'in hadislerinden anlıyoruz.

7. İslâm Tarihinden Bazı Örnekler

Müslüman milletlerin tarihleri incelendiğinde, Müslümanların tabiatla ve tabiattaki canlılarla uyum içinde yaşadıkları görülür. Bunun en canlı şahitleri ise Müslüman ülkeleri ziyaret eden Batılı seyyahlardır.

Ünlü Fransız yazar Montaigne bu konuya işaret ederek. "Müslüman Türklerin hayvanlar için bile vakıf ve hastaneler" kurduğunu ifade etmiştir (Danişmend, 1961).

XVII. Yüzyılda Osmanlı ülkesini gezmiş olan Fransız avukat Guer, Şam'da hastalanan kedilerle köpeklerin tedavisine ait bir hastanenin varlığından söz etmektedir. Şam'daki hayvan vakıflarıyla ilgili olarak Prof. M. Sibai ise şu bilgileri vermektedir:

Eski Vakıf geleneğinde hasta hayvanları tedavi ve otlatma yerleri mevcuttur. Yeşil Mera (şu anda Şam'ın şehir stadı olarak kullanılan saha), çalışma gücünü yitirdiğinden sahiplerinin yem ve bakımını kaybeden aciz hayvanların otlanması için zamanında vakfedilmiş bir yerd.

Bu hayvanlar ölünceye kadar orada otlanırdı. Şam Vakıfları arasında, kedilerin yiyip uyuyacağı ve gezineceği yerler de vardı. Öyle ki, her gün yiyeceklerini bulmakta hiçbir güçlük çekmeyen yüzlerce kedi, buranın demirbaşı mesabesinde (durumunda) idi (Sungurbey, 1993).

Kuşların Müslümanların hayatında ayrı bir yeri ve önemi vardır. Sadece bülbül gibi sesi güzel ötücü kuşlar değil, başta güvercin olmak üzere leylek, kumru ve kırlangıç gibi diğer kuşlara karşı da büyük sevgi beslemişlerdir. Bu sevgi, çeşitli şekillerde ortaya çıkmıştır: Kuş haklarını koruma, onlara yiyecek temini için vakıf kurma, tedavileri için hastane yapma, bazı türlerini evcilleştirme ve kafeste saklama veya tam tersi olarak kafeslerden kurtarma gibi.

Sevgilerinden dolayı kuşları kafeslerden kurtarmalar çok olduğu gibi, kafeste kuş besleyenler de çoktu. Ünlü Fransız şair Lamartine şu gözlemlerini kaydetmektedir:

Müslümanlar canlı ve cansız mahlûkatın hepsiyle iyi geçinirler: Ağaçlara, kuşlara, köpeklere, velhasıl Allah'ın yarattığı her şeye hürmet ederler; bizim memleketlerde başıboş bırakılan veyahut eziyet edilen bu zavallı hayvan cinslerinin (türlerinin) hepsine şefkat ve merhametlerini teşmil ederler.

Bütün sokaklarda mahalle köpekleri için muayyen (belirli) aralıklarla su kovaları sıralanır; bazı Müslümanlar, ömürleri boyunca besledikleri güvercinler için, ölümlerinde vakıflar kurarak, kendilerinden sonra da (bu hayvanlara) yem

serpilmesini sağlarlar (Danişmend, 1961).

Görüldüğü gibi, İslâm dini çevrenin bir bütün olarak everenin korunmasına çok önem vermektedir. Zira çevre ve içindeki tüm canlılar Allah tarafından yaratılmıştır. Korunması ve geliştirilmesi bizlere emanet edilmiştir. Bu nedenle çevreyi korumak sadece insani değil, aynı zamanda dini bir görevdir. Hatta herkesten çok inanan insanların çevreye sahip çıkması gerekir. Allah'a ve ahiret gününe inanmayan bir insanın çevreye duyarsız olması anlaşılabilir. Ancak inanan bir insanın duyarsız olması anlaşılabilir ve kabul edilemez. Yunus Emre'nin "yaratılanı severiz, Yaratandan ötürü" deyişindeki derinlik ve enginlik açıktır.

İnançlı ve duyarlı her Müslüman birey, sadece insanlara değil, bütün mahlûkata yaptıklarından sorumlu olduğunu ve bunlardan dolayı bir gün hesaba çekileceğini hiçbir zaman unutamaz. Kur'an'ın şu ayeti bu konuda tüm Müslümanları uyarmaktadır: "Kim zerre kadar iyilik yapmışsa onu görür. Kim de zerre kadar kötülük yapmışsa onu görür (99/Zilzal: 7-8).

8. Tüketim Ahlakı: Allah'ın Nimetlerini İsrâf Etmemek

İslâm'ın çevreyle ilgili diğer önemli bir ilkesi ise, bilinçsizce tüketmeyi, yani israf ve savurganlığı yasaklamasıdır. İsrâf, sadece doğal kaynakların bilinçsizce tüketilmesi değil, aynı zamanda tüm bu nimetlerin yaratıcısı ve sahibi olan Allah'a karşı da bir saygısızlıktır. Bu

nedenle İslâm'a göre yeme-içme helal, ancak israf haramdır. Dünyamızın sahip olduğu kaynakların sınırlı olduğunu bugün her zamankinden daha iyi biliyoruz. Savurganlık ve aşırı tüketim sadece bizleri değil, gelecek nesilleri de etkileyecektir. Bu nedenle bilinçli ve duyarlı olmak zorundayız.

Allah Kur'an'ı Kerim'de : “Şüphesiz, Biz her şeyi bir ölçüye göre yaratmışızdır” buyurduğu göz önüne alınırsa, *bu ölçüye dikkat etme ve onu bozmama görevinin insana düştüğü* görülmektedir (54/Kamer: 49). “Canlıların hem kendi aralarındaki, hem de çevreleriyle olan ilişkilerini tek tek veya birlikte inceleyen” Ekoloji Biliminin bize gösterdiği de, kainatın çok hassas eko sistemlere ve dengelere sahip olduğu; bu nedenle de insanın bu ekolojik sistemleri dikkate alması gerektiğidir.

Modern insanın ancak çevre sorunlarının ortaya çıkması ve Ekoloji Biliminin yardımıyla farkına vardığı ve şimdilerde hepimizin korumaya çalıştığı bu dengeye, (Kur'ani bağlamda mizan) Kur'an dikkatlerimizi özellikle çekmektedir. Allah'ın eseri olan bu dengenin korunmasında görev, Allah'ın ahsen-i takvim olarak (en güzel şekilde) yarattığı ve kendisine vekil (halife) kıldığı insana aittir. Buna göre, hiçbir Müslüman kainatın dengesini bozamaz ve bozulmasına seyirci de kalmaz. Zira bu tabii denge aynı zamanda Cenab-ı Hakk'ın güzel isimlerini de yansıtan bir ayna gibidir.

İslâm tabii çevreden faydalanılmasına izin verir, ama bu faydalanma gereksiz (keyfî) kullanımı icap ettirmez. İsrâf ve savurganlık Allah tarafından yasaklanmıştır. “Ey Âdemoğulları her mescide gidişinizde süslü, güzel elbiselerinizi üzerinize alın, yiyeceğinizi, fakat israf etmeyin. Çünkü Allah israf edenleri sevmez”(7/Araf: 31).

Bu Kur'an ayetindeki yemek ve içmek hayatı devam ettirmemiz için gerekli olan kaynaklardan yararlanmaya işaret etmektedir. Böyle bir yararlanma kontrolsüz değildir. Kendilerinden istifadenin sürekli bir şekilde olması için hayatı meydana getiren unsurlar korunmalıdır. Hatta daha da ötesi, bu koruma diğerkâm bir tarzda olmalıdır. Yani sadece insanların faydaları gözetilerek gerçekleştirilmemelidir.

Böylece Müslüman, dünya nimetlerinden yararlanırken sınırsız ve sorumsuz bir tüketim anlayışıyla hareket edemez. Aksine o, bütün hareketlerini ve tüketim biçimlerini İslâm'ın iktisat ilkesine dayandırmak zorundadır. Dünyadaki kaynakların sınırlı olduğunun her gün daha iyi anlaşıldığı; sürdürülebilir kalkınma ve ekonomi modellerinin tartışıldığı bir ortamda, Kur'an'ın şu emirleri dikkat çekicidir:

Bir de akrabaya, yolcuya hakkını ver. Gereksiz yere da saçıp savurma. Zira böyle saçıp savuranlar şeytanın dostlarıdır. Şeytan ise Rabbine karşı çok nankördür (17/İsra: 26-27).

(Rahman'ın gerçek kulları), harcadıklarında ne israf ne de cimrilik ederler; ikisi ortasında orta bir yol tutarlar (25/Furkan: 67).

Günlük yeme-içmelerde israf ve savurganlıktan kaçınma alışkanlığını kazandırmak için Kur'an şöyle emreder: "Yiyin, için. Ancak israf etmeyin. Çünkü Allah israf edenleri sevmez" (7/Araf: 31). Tutumlu olma ve elindekileri saçıp-savurmadan kullanmanın Allah'ın sevgisinin ölçüsü olduğu sık sık vurgulanmaktadır

Cenab-ı Hak, yukarıda zikredilen ayet-i kerimede "canlı olan her şeyi sudan yarattık, meydana çıkardık" derken, çok ilginç ve anlamlı bir şekilde suyun hayat ve sürdürülebilir yaşama için temel şart olduğunu belirtmiştir. Bununla ilgili olarak Kur'an'da başka ayetlerde bulunmaktadır (24/Nur: 45; 25/Furkan: 54).

Hz. Peygamber de suya çok önem vermiş, abdest alırken bile gerekenden fazla su kullanılmasını mekruh sayarak yasaklamıştır. Böylece, abdest gibi Allah'ın dergâhına ve huzuruna çıkmak gibi bir işte bile fazla su kullanmaktan insanları men etmiştir. Konuyla ilgili olarak nakledilen bir hadis şöyledir:

"Sa'd abdest alırken Hz. Peygamber (SAV) çıkageldi. Onun çok su kullanarak abdest aldığını görünce:

'Bu israf da ne?' diye müdahale etti.

Sa'd'ın: 'Abdestte israf olur mu?' diye sorması üzerine Resulullah (SAV) şu açıklamayı yaptı:

"Evet, akmakta olan bir nehir kenarında olsanız da" (Hanbel, *Müsned*, II, 22; İbn Mace, Taharet: 48, no: 425, I. 147).

Bu hadis-i şerifi yorumlayan Hadis âlimleri, konunun sadece abdest almada daha az su kullanmayla ilgili olmadığını, İslâm'ın çok temel bir ilkesiyle ilgili olduğunu vurgulamışlardır. Prof. Dr. İbrahim Canan bu konuya ilk dikkat çekenlerdendir. Bu çerçevede şu noktaları özellikle vurgulamışlardır:

Hz. Peygamber ciddi ve önemli bir yasağı beyan etmektedir.

Yasak, kazanılması için emek ve zahmet gerektirmeyen, para harcanmayan yani sırf bedava olan bir nesne söz konusu edilerek ifade edilmiştir: Nehirde akan su.

Ayrıca israf edilen su, tabiata hiçbir eksiklik getirmiyor, kirlenme ilave etmiyor, ekolojik dengeyi de bozmuyor.

Canlılara da zarar vermiyor.

Ayrıca söz konusu olan iş, yani abdest sıradan bir iş de değil. Namaz için gerekli ve şarttır (Canân, 1995).

Açıklanan tüm bu şartlara rağmen, abdest sırasında nehir suyunun fazla kullanılması kesin bir mekruh, Nebevi bir yasak olursa; bu şartlara uymayan bir işteki israf ve savurganlık ne derece bir yasak olur? Yani işlenen bir israf;

elde edilmesi zahmet, masraf veya en azından zaman kaybı gerektiren bir eşyada olsa,

tabiatta ve ekolojik dengede eksilme, kirlenme ve bozulmaya sebep olsa ve böylece ekolojik dengeyi bozsa,
canlılara zarar verse,
gelecek nesillerin sağlıklı bir çevrede yaşama haklarına tecavüz etse,
manasız, keyfi ve sadece zevk için yapılsa,
esas maksada ters düşse, o zaman durum ne olur?

Kur'an ve Sünnet'in suyun hayatın temeli olduğuyla ilgili vurguları Müslümanlara bir takım görev ve sorumluklar yüklemektedir: Mevcut su kaynaklarının en güzel şekilde korunması; bu kaynakları kirliletecek ve suyun temizliğini ve temel niteliklerini bozacak her tür tutum ve eylemin engellenmesi. Ayrıca bu suların kullanımı safhasında kesinlikle savurgan ve sorumsuz bir tutumun benimsenmemesi! Su ve su kaynaklarının rasyonel ve düzenli bir şekilde kullanılması!

İslâm'ın israf ve savurganlığı bu kadar şiddetle yasaklamasının elbette ki nedenleri vardır. Şöyle düşünelim: Bugün dünyamızda yaklaşık olarak 7 milyar insan yaşamaktadır. Her bir insanın bir defacık canı istediği veya eğlence için bir ağaç kestğini veya bir hayvanı öldürdüğünü düşünün. Yedi milyar ağaç veya yedi milyar hayvan!

Ya da israf ettiği suları, çöpe döktüğü ekmekleri ve diğer gıda maddelerini bir düşünün? Ufak bir hareketin ne kadar büyük sonuçlar getirdiği açıktır. Üstelik kirlettiğimiz, yok ettiğimiz ve tahrip ettiğimiz bu kaynakların büyük bir bölümünü tekrar elde etmek mümkün değildir.

Tam bunların ışığında "nehir kenarında abdest alan birinin bile onun sularını israf edemeyeceğini" söyleyen Peygamber Efendimizin ne kadar anlamlı ve ayrıca ekolojik dengelerin korunması için önemli bir noktanın altını çizdiği daha iyi anlaşılır.

Dünya hepimizin. Onu korumak da hepimizin görevidir. Bu konuda Allah'a, ahirete, Peygamberlere inanlara daha çok görev düştüğü açıktır. Daha iyi bir dünya, daha iyi bir gelecek ve daha güzel bir çevre için el ele vermeliyiz.

Çevremizi ve içindeki tüm canlıları onları yaratan ve bizlere emanet eden Rabbimiz adına sevmeliyiz ve korumalıyız. Böylece 21. Yüzyılın barış, huzur, hoşgörü ve kardeşliğin hâkim olduğu bir yüz yıl olacaktır. Sadece insanlar için değil, canlı-cansız tüm yaratılanlar için.

KAYNAKLAR

- Atik, M. Kemal, *Kur'an ve Çevre*, (Kayseri: E.Ü. Yayınları, 1992).
- Bayraktar, Mehmet, *İslâm ve Ekoloji*, (Ankara: TDV Yayınları, 1992).
- Canân, Prof. Dr. İbrahim, *Âyet ve Hadislerle Çevre Ahlakı*, (İstanbul: Yeni Asya Yayınları, 1995).
- Danişmend, İsmail Hami, *Garb Menbalarına Göre Eski Türk Seciye ve Ahlakı*, (İstanbul: Kitabevi, 1961).
- Hatib, Abdülaziz, *Risale-i Nur'dan Dualar*, (İstanbul: Gençlik Yayınları, 1993).
- İbnü'l-Esir, . El-Kamil fi't-Tarih, Bahar Yayınları Terc: Ahmet Ağırakça - Mertol Tulum, 1987, Cilt: II, s. 139).
- İzz b. Abdisselam, *Kavaidü'l-Ahkam fi Mesalihi'l-Enam*, (Beyrut: Daru'l- Ceyl, 1980.)
- Izzi Deen, Mawil Y. (Samarrai), "İslâm Çevre Ahlakı, Hukuk ve Toplum", çev: İbrahim Maraş-İsra Güngör, *Yeni Dergi*, Kış 1995, Sayı:5-6.
- Khalid Fazlun- O'Brien, Joanne. (ed.), *İslâm ve Ekoloji*, (İstanbul: İGDAŞ Yayınları, 1997)
- Mevlana, *Mesnevi*, çev: Veled İzbudak, (İstanbul: MEB Yayınları, 1988).
- Kuran-ı Kerim ve Türkçe Açıklamalı Mealı*, Haz: Prof. Dr. Ali ÖZEK, Prof. Dr. Hayrettin KARAMAN vd. (Ankara: TDV, 1993).
- Kütüb-ü Sitte (Turkish trans.), (İstanbul: 1982).
- Mevlana, *Fihri Mafih*, çev. Meliha Ambarcıoğlu, (İstanbul: MEB Yayınları, 1989).
- Nasif, Dr. Abdullah Omar. "İslâm ve Çevre Ahlakı". Çeviri: İbrahim Özdemir, *Yeni Dergi*, sayı 3, 1994.
- Nasr, S. Huseyin, "İslâm ve Çevre Bunalımı", çev: Mevlüt Uyanık, *İslâmi Araştırmalar*, c.4, no:3, 1990.
- Nicholson, Reynold A., *İslâm Sufileri*, çev: Mehmet Dağ vd., (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1978),
- Nursî, Bediüzzaman Said, *Risale-i Nur Külliyyatı*, (İstanbul: Yeni Asya Yayınları, 1996).
- Özdemir, Dr. İbrahim, *Çevre ve Din*, (Ankara: Çevre Bakanlığı Yayınları, 1997).
- , *Çevre Sorunları ve İslâm*, (Ankara: DIB Yay, 1995).
- , "Çevre Korumada Çevre Ahlakı'nın Önemi", Çevre Bakanlığı III. Çevre Şurasına sunulan tebliğ, Belek-Antalya, 4 - 6 Aralık 1996.
- Yusuf Ali, *The Holy Qur'an*, (Maryland: Amana Corp., 1983).